

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Hajdics-Szücs Eszter Cecília

Óvoda és kisebbségi gyerekek
Óvodapedagógus hallgatók és gyakorló óvodapedagógusok Magyarországon és Írországbán

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Prof. Em. Dr. Forray R. Katalin DSc
egyetemi tanár

Pécs
2018

I. Bevezetés

1. Témaválasztás

A 21. század társadalmában bekövetkező mikro- és makrószintű változásokra az egyének különbözőképpen válaszolnak. Egyaránt előforduló tendencia az elfordulás/kirekesztés, és a befogadás/ elfogadás is. Az óvoda, mint a közoktatási lépcső első foka; a másodlagos szocializáció első, mindenkit érintő helyszíne kritikus szerepet kap. Az óvodás gyermek kialakuló társas igénye jó talajt biztosít a szociális jellegű érzelmek kialakulásához és differenciálódásához. A nevelők kulcsfiguraként jelennek meg, hiszen a gyerekek a szüleiken túl már hozzájuk is érzelmi szálakkal kötődnek. Ezek a gondolatok jelentik vizsgálataink bázisát. Szerettük volna megtudni, hogy az óvodai nevelésben résztvevők mennyit és milyen formában tesznek azért, hogy a kisebbségi csoportokból érkező gyerekek is egyenlő bánásmódban részesüljenek a többségi társadalom gyermekeivel. Földrajzi helyzetünknek köszönhetően a széleskörű magyarországi ismereteken kívül lehetőségünk van belelátni és megismertetni az írországi iskoláskor előtti intézményes nevelés legfőbb jellemzőit is.

2. A téma aktualitása

Hazánkban hosszú története van a kisgyermeknevelésnek, ennek következtében a kisgyermek nevelésében résztvevő pedagógusok képzésének is. A Nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. számú törvény 94.§ (1) bekezdés a) pontjának értelmében az oktatásért felelős miniszter felhatalmazást kapott, hogy az Óvodai nevelés országos alapprogramjának részletes szabályait rendeletben állapítsa meg.¹ Bevezetésére és kiadására ugyanezen törvény 94.§ (4) bekezdés a) pontja értelmében a Kormány kapott felhatalmazást.² A felhatalmazás alapján elkészült alapprogram³ 2013. szeptember 1-jén lépett hatályba, illetve bizonyos rendelkezései csak ezt követően.

A disszertációban bemutatásra kerülő nevelési programok, illetve az előforduló utalás az óvodai nevelés alapprogramjára az ezt megelőző 137/1996. (VIII. 28.) Kormányrendelet utasításait veszi figyelembe, mivel az írországi vizsgálatokat kivéve a vizsgált populációra még ez vonatkozott (2014-ben).⁴ Ezt a rendeletet módosította az 1993. évi LXXIX. közoktatási törvény⁵ módosításával megszületett 2007. évi LXXXVII. törvény 93. paragrafusának⁶ azon rendelkezése, amely az oktatásért felelős minisztert az Alapprogram rendszeres, de legalább 5 évenkénti értékelésére és az alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok alapján szükségessé vált módosítások kezdeményezésére

¹Magyar Közlöny, 2011. évi 162. szám, 39680-39881. oldal

²Magyar Közlöny, 2011. évi 162. szám, 39682. oldal

³Magyar Közlöny, 2012. évi 171. szám, 28224-28231. oldal

⁴Magyar Közlöny, 1996. évi 71. szám, 4511- 4516. oldal

⁵Magyar Közlöny, 1993. évi 107. szám, 5689-5730. oldal

⁶Magyar Közlöny, 2007. évi 87. szám, 6444-6454. (nincs benne ez a módosítás, de a törvényben szerepel)

kötelezi. Megjegyzendő, hogy az 1996. évi LXII. törvény 70. §-a,⁷ mely kiegészíti az 1993-as törvény 93. §-át, háromévenkénti értékelést ír elő. 1996-2007 között nem született olyan törvényrendelet módosítás, ahol szerepelt volna az ötévenkénti értékelés a korábbi, háromévenkénti helyett. Ezért ehhez a módosításhoz nem található megfelelő Magyar Közlöny-hivatkozás.

A módosított, 255/2009. (XI.20.) Kormányrendeletben⁸ foglaltakat először a 2010/2011. óvodai nevelési évben kellett alkalmazni. A kormányrendelet szerint az óvodai nevelésben érvényesülhetnek a különböző – köztük az innovatív – pedagógiai törekvések, mivel az alapprogram biztosítja az óvodapedagógusok pedagógiai nézeteinek és széles körű módszertani szabadságának az érvényesülését, megkötéseket csak a gyermek érdekében tartalmaz. Hazánkban a módszertani szabadság és a pedagógiai nézetek sokasága jelenik meg nemzetiségi, etnikai, vallási, alternatív / reformpedagógiai és idegen nyelvi közegben. A Kormányrendelet módosító 221/2010. (VII. 30.) Kormányrendelet 2. számú melléklete⁹ új feladatok elé állítja az óvodapedagógusokat: A hazájukat elhagyni kényszerülő családok (a továbbiakban: migráns) gyermekeinek óvodai nevelésében biztosítani kell az önazonosság megőrzését, ápolását, erősítését, társadalmi integrálását, az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmét.

A 363/2012. (XII. 17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról¹⁰ kimondja II. Gyermekkép és Óvodakép című fejezetében:

- Az óvodai nevelés gyermekközpontú, befogadó, ennek megfelelően a gyermeki személyiség kibontakoztatásának elősegítésére törekszik, biztosítva minden gyermek számára, hogy egyformán magas színvonalú és szeretetteljes nevelésben részesüljön, s meglévő hátrányai csökkenjenek. Nem ad helyet semmiféle előítélet kibontakozásának.
- Az óvodai nevelés célja az, hogy elősegítse az óvodások sokoldalú, harmonikus fejlődését, a gyermeki személyiség kibontakozását, a hátrányok csökkenését, az életkori és egyéni sajátosságok valamint az eltérő fejlődési ütem figyelembevételével (ideértve a kiemelt figyelmet igénylő gyermekek ellátását is).
- A nemzetiséghez tartozó gyermekek óvodai nevelésében biztosítani kell az önazonosság megőrzését, ápolását, erősítését, átörökítését, nyelvi nevelését, és a multikulturális nevelésen alapuló integráció lehetőségét.
- A hazájukat elhagyni kényszerülő családok (a továbbiakban: migráns) gyermekeinek óvodai nevelésében biztosítani kell az önazonosság megőrzését, ápolását, erősítését, társadalmi integrálását.

Ennek értelmében olyan, a kulturális sokféleség felé nyitott pedagógusokra van szükség, akik

⁷Magyar Közlöny, 1996. évi 61. szám, 3843-3901. oldal

⁸Magyar Közlöny, 2009. évi 124. szám, 41894-41904. oldal

⁹Magyar Közlöny, 2010. évi 164. szám, 22218. oldal

¹⁰Magyar Közlöny, 2012. évi 171. szám, 28223-28232. oldal

támogató magatartásukkal csökkenthetik az előítéletességet és az idegentől való félelmet. Két kérdés azonban jogosan merül fel: A hazai óvodapedagógus képzések felkészítik-e a hallgatókat az alapprogramban megfogalmazott feladatok ellátására? Az óvodai gyakorlatban megvalósulnak-e az alapprogram által meghatározott feladatok?

E kérdések gondolkodásra és cselekvésre ösztönöznek. Ehhez azonban számos egyéb kérdésre is választ kell találni. Három kiemelt kérdés mentén halad kutatásunk:

- Az óvodapedagógus BA szakos hallgatók miképpen viszonyulnak a különböző kultúrákhoz és az interkulturális, multikulturális neveléshez?
- Jelen van-e a hazai óvodapedagógus-képzésben, valamint az óvodai nevelési programokban az inter- és multikulturalitás, mint nevelési cél és módszer?
- Az óvodai gyakorlat megvalósítja-e a másság elfogadását, a kulturális sokszínűséget?

A vonatkozó törvények és jogszabályok és széleskörű szakirodalmi kutatásaink alapján a fent megfogalmazott kérdésekre várt válaszok szerint az alábbi hipotézisek állíthatók fel:

1. Az óvodapedagógus hallgatók előzetes ismereteik alapján pozitívan viszonyulnak a különböző kultúrákhoz, ezért befogadó attitűddel rendelkeznek a többség-kisebbség viszonya tekintetében.
2. A felsőoktatási intézményekben lehetősége van az óvodapedagógus hallgatóknak megismerkedni az interkulturális és multikulturális nevelés alapelveivel, ugyanakkor annak mibenlétéről, legfőbb céljairól csupán felületes ismereteket szereznek.
3. Az óvodai és pre-school nevelési programok és útmutatók figyelmet fordítanak a különbözőségekből fakadó igényeket kielégítő nevelésre, ezért az erre vonatkozó nevelési célok, feladatok, módszerek és eszközök biztosítottak ahhoz, hogy a gyermekek szocializációja az esélyegyenlőséget megvalósíthassa.

3. A disszertáció felépítése

A kérdések megválaszolásához a doktori értekezés áttekinti a 20. század második felétől bekövetkező társadalmi változásokat és az ezeket jellemző fogalmi keretet, majd kitér a hazai óvoda- és óvodapedagógus-képző történetre, majd általánosan ismerteti az irországi viszonyokat. A közoktatási és köznevelési törvények és az óvodai alapprogramok bemutatásával az intézményes kisgyermeknevelés törvényi hátterét ismerhetjük meg, különös tekintettel azok kulturális nevelésre vonatkozó tartalmára. A nevelés leglényegesebb szereplője maga a gyermek, akinek életkori sajátosságai nagyban befolyásolják a nevelés sikerességét, ezért ezek külön fejezetben kerülnek bemutatásra. Ugyanitt kap helyet a nemzetiségi, a speciális nevelési igényű és a cigány/roma és traveller/utazó gyermekek óvodáztatásának szemléltetése is.

A kutatásindító kérdések két vizsgálatot eredményeztek a 2012-2013. években, illetve 2018-ban. Az első vizsgálat hazai óvodapedagógus BA szakos nappali tagozatos hallgatókat céltzott meg olyan

kérdésekkel, melyek a különböző kultúrákkal szembeni nyitottságukat méri, Likert-skála segítségével. A célcsoport kiválasztása direkt módon történt azért, mert a nappali tagozatos hallgatók közt a legkisebb a valószínűsége annak, hogy második diplomaként végzik a képzést, tehát nem végeznek tanulás mellett olyan munkát, melynek során interkulturális nevelést folytatnak. Szerettem volna olyan tiszta képet kapni a hallgatók ismereteiről, amelyet nem befolyásol gyakorlati munka, csak a személyes érdeklődésük és tanulmányaik.

A második vizsgálat a gyakorlati nevelésre helyezi a hangsúlyt. Nem elég, ha a nevelők beszélnek az elfogadásról és nyitottságról, ha ismerik a törvényi rendelkezéseket, mert ennél sokkal lényegesebb, hogy a gyakorlatban hogyan alkalmazzák ezeket. Az óvodák vezetőit kerestük meg kérdőívvel 2013-ban Magyarországon és 2018-ban Magyarországon és Írországbán, hogy megtudjuk a gyakorlati életben milyen eszközöket használnak együttnevelési elképzeléseik megvalósítására.

II. Vizsgálatok

1. Óvodapedagógus BA szakos hallgatók interkulturális ismeretei

1.1. A kutatás előzménye

A felállított hipotézisek igazolására végzett vizsgálatok közül az első alapját a Zágrábi Egyetem Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Karának Pedagógiai Tanszéke által 2009-ben végzet kérdőíves felmérés jelentette. A kérdőívhez kapcsolódó horvát kutatás 2011-ben került publikálásra, Sablic és kutatótársa, Peko, kelet-horvátországi fiatalok multikulturális valósággal kapcsolatos felfogását vizsgálta. A 164 eszéki hallgató (3 karról: villamosmérnöki, jogi és tanárképző) bevonásával folytatott vizsgálat elsősorban arra kereste a választ, hogy az egykori jugoszláv tagállamban hogyan viszonyulnak a többségi hallgatók az egyes kisebbségek (az 1991-es népszámlálási adatok szerint 27 nemzetiség élt a területen) tagjaihoz. Hozzájuk hasonlóan mi is arra vállalkoztunk, hogy megismerjük a magyarországi hallgatók, ezen belül is az óvodapedagógus hallgatók meglévő ismereteit az interkulturalizmusról, illetve megismerjük hogyan viszonyulnak önmagukhoz és a társadalomhoz amiben élnek többségi vagy kisebbségi tagként.

1.2. A kérdőív bemutatása

A kérdőívünk két jól elkülöníthető kérdéscsoportra bontható. Az első 8 kérdés a kitöltők adataira kérdezett. A következő kérdéscsoportokra (9-16 kérdések) adott válaszok 4 vagy 5 fokozatú Likert-skála segítségével mérték a hallgatók attitűdjét az interkulturalizmus és az interkulturális nevelés iránt. Ezekben a kérdésekben belül egyrészt az interkulturalizmus iránti fogékonyságot méri, míg a többi az interkulturalizmus nevelésben való megjelenésére fókuszál. A harmadik kérdéscsoport már tartalmaz eldöntendő kérdést, többválasztásos kérdést és nyitott kérdést is. Ez az utolsó hét kérdés

(17-23. kérdések) a hallgatók saját tapasztalataira kérdez rá az interkulturális nevelés terén, illetve ennek a köznevelésben való hasznosításáról tájékozik.

1.3. A vizsgálati minta bemutatása

A megkérdezettek kiválasztásánál több szempontot is figyelembe vettünk. Csak nappali tagozatos hallgatók részvétele történt, ezt az indokolta, hogy az ő esetükben volt a legkisebb az esélye annak, hogy a gyakorlati tapasztalataik alapján válaszolják meg a kérdéseket. Törekedtünk arra, hogy lehetőség szerint minden óvodapedagógus-képző intézmény képviselve legyen a kutatásban. Mivel az óvodapedagógus-képzés hároméves, ezért szintén választási szempontként szerepelt, hogy minden évfolyamról kerüljön ki válaszadó.

Az egyetlen megkeresett képzőintézmény, ahonnét nem érkezett válasz, a Károli Gáspár Református Egyetem volt. Ebben a kutatásban az alapsokaságot a 2012/2013. tanévben Óvodapedagógus BA szakos, nappali tagozatos hallgatók képezik. Amennyiben feltételezzük, hogy a 3 megkérdezett évfolyamon senki sem hagyta abba tanulmányait vagy csúszott el a képzési időben, akkor az országos felvételi adatok szerint 2010/11, 2011/12, 2012/13 években felvettek száma (tehát az alapsokaságunk az 1-3. évfolyamokon) $682 + 682 + 755 = 2119$ fő. Összesen a kutatásban 12 képzőintézmény vett részt a 13-ból, 384 hallgatóval. A kutatásban részt nem vevő Károli Gáspár Református Egyetem nagyon alacsony számú, körülbelül összesen 30 fő óvodapedagógust képez. A mintánk országos lefedettségű vizsgálatot támogatott, amelyből jó eséllyel lehetséges általános tanulságok levonása:

- A hazai óvodapedagógus-képző intézmények 92 százalékban (12/13) képviseltették magukat a kutatásban.
- A kutatásban 100 százalékban (384/384) nappali tagozatos hallgatók vettek részt.
- A kutatásban a megkérdezett 348 főből 121 (31,5%) az elsőéves, 158 (41%) a másodéves és 105 (27,5%) a harmadéves hallgató, tehát mind a három évfolyamról voltak válaszadók.

1.4. Az adatok feldolgozásának módszere

A vizsgálatban használt egydimenziós attitűdskála, a Likert skála, esetében a válaszadók az egyetértés vagy nem egyetértés különböző fokozatait jelölték meg egy fogalom vagy szituáció esetén. Összegző kérdéscsoportok segítségével az állításokra adott különböző fokozatú (1-5, 1-4) válaszok középértékének meghatározása után statisztikai számítást, szórást, végeztünk, hogy megállapítsuk az értékek milyen mértékben térnek el a középértéktől, ehhez Microsoft Office Excel 2007 programot használtunk, majd az eredmények árnyaltabb ábrázolásához SPSS statisztikai szoftver segítségével medián számítást végeztünk. Az eredmények közötti összefüggések kimutatására ugyancsak SPSS statisztikai szoftvert használtunk.

1.5. A vizsgálat eredményeinek bemutatása

A kérdésfeltevéskor azt előlegeztük, hogy a hallgatók többsége – miután a rendszerváltozás óta az inter- és multikulturalizmus fogalma és a hozzájuk kapcsolható események, híradások folyamatosan jelen vannak az életünkben – ezzel a fogalommal már találkozott legalább az említés szintjén. Ezért meglepetés számunkra, 40%-uk nemmel válaszolt a kérdésre. Azoknak a hallgatóknak a többsége – 171 fő – akik már találkoztak a fogalommal, a médiában hallottak róla, 165 hallgató jelölte, hogy már a felsőoktatási tanulmányai során találkozott a fogalommal. Ez utóbbi számunkra váratlan eredmény, hiszen nehezen képzelhető el, hogy az óvodapedagógusnak készülő hallgatók már a tanulmányaik első félévében ne kerülnének kapcsolatba ezzel a fogalommal kurzusaik egyikén. Megjegyzendő, hogy Sipos Judit 2016-os vizsgálata a pedagógusképző intézmények által kínált interkulturalizmussal kapcsolatos kurzusokról azt a sokkoló eredményt hozta, hogy a megvizsgált felsőoktatási intézményekben egy helyen jelenik meg egy interkulturális témájú tantárgy, mint alaptantárgy: a „Romológia” elnevezésű tantárgy viszont feltételezhetőleg a roma népcsoportra, annak nyelvére, kultúrájára, történelmére fókuszál, és nem általában tematizálja az interkulturalitást. Azt a konklúziót már most levonhatjuk, hogy – miközben a sokszínű társadalom időről időre még sokszínűbbé válik a világ eseményeinek jóvoltából – a multikulturális, interkulturális társadalom, nevelés, kommunikáció fogalmával, módszereivel, megvalósításának lehetőségeivel minden óvodapedagógus hallgatónak kötelező kurzuson kell(ene) megismerkednie, és felkészülnie, hogy munkahelyén a multikulturális-interkulturális kompetenciák birtokában tudja a gyermekeket nevelni.

Az interkulturalizmus fogalmának tartalmát az elvárttól eltérően töltötték meg a hallgatók. Jól kifejezőnek ítélték meg a különféle kultúrák egy területen belüli létezését (123 fő), a két vagy három kultúra aktív együttműködését az élet minden területén (128 fő). Ugyanakkor csak közepes mértékben találták kifejezőnek a tolerancia a másság iránt (112 fő) és a másság tisztelete és elfogadása (112 fő) tartalmakat. Szembetűnő volt, hogy ugyancsak közepesen kifejezőnek találták a kisebbség kultúrájának asszimilálódása többségi kultúrába választ is, pedig ezek általunk „helytelenek” tartott válaszok voltak, a hallgatók egyharmada jelölte, hogy ez jól, vagy teljesen kifejezi az interkulturalizmus fogalmát.

Az interkulturalizmus fogalmának tartalmát az elvárttól eltérően töltötték meg a hallgatók. Jól kifejezőnek ítélték meg a különféle kultúrák egy területen belüli létezését (123 fő), a két vagy három kultúra aktív együttműködését az élet minden területén (128 fő). Ugyanakkor csak közepes mértékben találták kifejezőnek a tolerancia a másság iránt (112 fő) és a másság tisztelete és elfogadása (112 fő) tartalmakat. Szembetűnő volt, hogy ugyancsak közepesen kifejezőnek találták a kisebbség kultúrájának asszimilálódása többségi kultúrába választ is, pedig ezek általunk

„helytelenek” tartott válaszok voltak, a hallgatók egyharmada jelölte, hogy ez jól, vagy teljesen kifejezi az interkulturalizmus fogalmát.

Arra a kérdésre, hogy ösztönző lehet-e a nevelésben és a művelődésben az interkulturalizmus a jog uralma és a nacionalizmus és etnocentrizmus elleni küzdelem válaszokat kivéve (ezeknél a „közepesen” választ jelölték a legtöbben) a „jól” opciót választották a hallgatók a legnagyobb arányban. Mivel a hallgatók egy része a fogalmakkal nem találkozott, ezért nem is jelölhették a „teljesen” választ, amely pedig a leendő pedagógusoktól elvárható lenne. Tevékenységükkel ugyanis segíteniük kell a gyerekek előítéleteinek megszüntetését, különböző kultúrákat kell közvetíteniük a nevelési-oktatási munka során. Ugyancsak fontos, hogy ne legyenek sztereotípiáik a különböző csoportokkal szemben, tudják egyenrangúan kezelni a fogyatékosokat, a különböző nemhez tartozókat, az eltérő bőrszínűeket. A pedagógusnak el kell fogadnia, meg kell ismernie és értenie a kulturális másságból eredő értékeket, partneri kapcsolatot kell kialakítaniuk a neveltekkel, szülőkkel, közösségekkel.

A hallgatók nyolc kérdésnél jelölték meg a „jól”, négy kérdésnél pedig a „közepesen” választ az interkulturalizmus nevelési és művelődési céljait illetően. Ez különösen az előítéletek és sztereotípiák tudatosítása és a kulturális különbözőség iránti kritikus önmegfigyelés képességének fejlesztése kérdés esetében figyelemfelhívó, hiszen ezek azok a területek, ahol a legtöbb a tennivalónk. Az elsődleges szocializáció folyamatában ugyanis ezeknek a kialakítására csekély mértékben kerül sor. Tehát a pedagógusoknak a másodlagos szocializációban meg kell ismertetni a gyerekekkel a különböző csoporthoz tartozók kultúráját, érték- és normarendjét. Meg kell nekik tanítani, hogy tiszteljék egymás hagyományait, ünnepeit. A másság elfogadása azt is jelenti, hogy mindenki, aki valamilyen etnikai csoporthoz tartozik, megtarthatja nyelvét és kultúráját.

A kisebbség és a többség kultúrájához tartozó személy szerencsétlensége, katasztrófája esetén a hallgatók 50%-a mutatott szolidaritást, segítőkészséget. Több mint 40%-uk mondta azt, hogy a világ nem működne jobban, ha nem lenne ennyi eltérő kultúra. A kérdések felében az „egyét is értek meg nem is” válaszokat jelölték be, ami azt mutatja, hogy nem tudják egyértelműen megítélni a kisebbség – többség kapcsolatát, a két fél viszonyában rejlő lehetőségeket. A kismértékű elfogadást mutatja az, hogy a válaszadók majdnem fele azt válaszolta, hogy „több figyelmet kell szenteni az emberi, mint a kulturális kapcsolatokra”. Kiugróan értékes válaszként nyugtázhatjuk viszont azt, hogy a hallgatók többsége egyáltalán nem értett egyet a „legjobb a saját kultúrához tartozóval barátkozni” állítással.

A hallgatók többsége teljesen egyetértett azzal az állítással, hogy a kisebbség kulturális szokásait mindenkinek tisztelnie kell, valamint ugyancsak a többség azt mondja, hogy tudatában van a kulturális sokszínűségnek a környezetében. Ebből levonhatnánk azt a következtetést, hogy az

együttélésben is ezt érvényesítik. De ez az elvárásunk nem teljesül, mert a válaszadók 35,7%-a csak kisebb mértékben értett egyet azzal az állítással, hogy a „kisebbségi kultúrához tartozóval történő találkozáskor alkalmazkodó lesz a viselkedésem”. Ebből következően nem ért bennünket meglepetésként, hogy a „képes vagyok a problémát a kisebbségi kultúrához tartozó szemével látni” állításra a legtöbben az „egyet is értek meg nem is” választ jelölték meg. Az eddiekhez hasonlóan az elvártnak megfelelően „kisebb mértékben egyetértek” választ jelölték meg a legtöbben azzal az állítással kapcsolatban, hogy „a nemzetiség nyelvének hiányos ismerete gyakran okoz félreértést a többség és a kisebbség kommunikációjában”.

Megvizsgáltuk, hogy a nemzetiségi/etnikai kisebbségi csoportokhoz tartozó diákoknak van-e szignifikánsan eltérő véleménye arról, hogy a kisebbség kulturális szokásait mindenkinek tisztelnie kell, de nem találtunk különbséget. Ugyancsak érdekes, hogy azok a válaszadók sem voltak különböző véleménnyel az állításokról, akik korábban már hallottak az interkulturalizmusról vagy támogatják annak bevezetését a pedagógusképzésbe.

Az interkulturális nevelésben és oktatásban szükséges pedagógiai kompetenciákkal kapcsolatos állításokra adott válaszok megoszlását elemezve azt állapíthatjuk meg, hogy a hallgatók az interkulturalitás tartalmától elválasztva értelmezték a kérdéseket. A pedagóguskompetenciákat általánosan, a nevelés-oktatás folyamatára és nem az interkulturális nevelés folyamatára vonatkoztatták, és a „teljes” mértékben szükséges kompetenciaként jelölték meg őket. Ugyanakkor azokban a kérdésekben, amelyekben megjelenik az interkulturalizmusnak a számukra jellemző, ismerős kifejezése, már nem értettek teljes mértékben egyet (csupán az utolsó kérdésben), hanem csak a „nagyon” választ jelölték meg. Ezek az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy pedagógusjelöltjeink nem készülnek tudatosan az interkulturális nevelésre, nem sajátítják el, hogy az interkulturális tanulás folyamatában tevékeny szerepet betöltő pedagógusnak feladata az interkulturális kompetencia modelljét alkotó attitűdök és tudatosság közvetítése, a skillek elsajátíttatása, valamint a kulturális ismeretek átadása (Byram–Gribkova–Starkey, 2002). Ennek a feladatnak a végzéséhez a pedagógusnak önmagának is kompetens referenciaszeméllyé kell válnia, azaz rendelkeznie kell az interkulturális kompetencia elemeivel. Elengedhetetlen, hogy „egyéni szakmai-módszertani eszköztárára hagyatkozva képes olyan interkulturális tanulási környezetet teremteni, ahol a tanulóban felébred(het) a kulturális különbségek felfedezése iránti vágy, szembesül(het)nek egymás világgképének különbségeivel – akár a saját kultúrájukkal kapcsolatosan is –, illetve személyes tapasztalataik és ismereteik alapján diskurzus alakul(hat) ki a másság fogalmáról” (Lakatosné–Dorner, 2007).

Megdöböntő eredmény született a kérdésre, hogy tanultak-e már az interkulturalizmusról. A válaszolók 48%-a (178) fő soha nem tanult az interkulturalizmusról, kisebb mértékben tanulta 47,7% (177 fő). Ez véleményünk szerint abból származik, hogy az interkulturalizmus,

multikulturalizmus tantárgyként csak választható formában jelenik meg az óvodapedagógus képzésben, azaz a képzési és kimeneti követelmények között csak melléktárgyként szerepel. A közepesen és a nagyon válaszokat összegezve azt állapíthatjuk meg, hogy a legnagyobb arányban óvodapedagógiából tanulták a hallgatók (106 fő), ezt követi a differenciáló pedagógia és az általános pedagógia (97-97 fő), majd a negyedik helyet az interkulturális pedagógia foglalja el.

Megnyugtató, hogy 361 válaszadó 87,8%-a (317 fő) szükségesnek tartja, hogy a pedagógiai tanulmányok során az interkulturalizmussal foglalkozzanak, és egyúttal felkészüljenek arra, hogy óvodapedagógusként képesek legyenek kezelni az értékek sokféleségét, nyitottak legyenek mások véleményének a tiszteletben tartására, és egyben olyan pedagógiai helyzeteket tudjanak teremteni, amelyekkel az elfogadást a gyermekekben is kialakítják. A 384 kérdőívet kitöltő hallgató közül 228 fő indokolta az előző kérdésre adott válaszát (59,37%). A leggyakoribb válaszokat az alábbi táblázat tartalmazza.

1. sz. táblázat: Az interkulturalizmus tartalmi bevezetésének fontossága

<i>Téma</i>	<i>Válaszadók száma (fő)</i>
Más kultúrák és a kulturális különbségek megismerése	61
Mások megértése, elfogadása, tolerancia	25
A hazai kisebbségek, nemzetiségek megismerése	22
Fejlődik a pedagógus sokoldalúsága	13

Forrás: saját szerkesztés

Személyes érdeklődés az interkulturalizmus iránt kérdéses. 368 fő válaszolt, és az általunk elvárt nagyon és teljesen választ mindössze 74 fő jelölte meg. 28 fő egyáltalán nem, 88 fő kicsit érdeklődik az interkulturalizmus témái iránt. Nem megnyugtató a közepesen érdeklődők aránya, hiszen 178 fő (48,4%), azaz még a megkérdezettek fele sem mutat erős érdeklődést a téma iránt.

Pedig a közösségben neveléssel foglalkozóknak fő céljuk kell hogy legyen a neveltekben a másokkal szembeni elfogadás és a társadalommal szembeni kritikai attitűd kialakítása. Az interkulturális nevelést ugyanis nem csupán az adott korosztályra vonatkozva kell megvalósítani, hanem az „nagyobb távlatokra és a társadalom egészére irányul, az autochton és a bevándorló kisebbségek asszimilációjának megakadályozását tűzi ki célul, neveléstudományi szempontból tehát általános, az egész curriculumot átfogó nevelésfilozófiának is tekinthető (Forray, 1997 id. Jakab, 2005).

Statisztikai próbákkal (Chi négyzet próba/Pearson féle korrelációs együttható) igyekeztük megvizsgálni, hogy a nemzetiségi csoportok tagjai, vagy a különböző évfolyamokon tanulók válaszai között mutatkozik-e szignifikáns különbség. Meglepődve tapasztaltuk, hogy az elenyésző számú, a dolgozatban az eredményekkel együtt bemutatott próbákat kivéve nem találunk a kitöltők válaszaiban összefüggéseket.

2. Magyarországi és írországi óvodák és pre-schoolok eszközei az előítéletesség leküzdésében

Második vizsgálatunk során 3 magyarországi, egy határon túli magyar és három írországi nevelési intézményt kerestünk meg, hogy megtudjuk milyen eszközökkel rendelkeznek, amelyek segíthetik a gyermekeket a világ felé nyitottakká tenni. Az érdekelt bennünket, hogy a csoportok rendelkeznek e az interkulturális neveléshez szükséges feltételekkel. A magyarországi és határon túli magyar óvodák esetében kiindulási pontként megvizsgáltuk dokumentumelemzéssel az alkalmazott pedagógiai programot, majd az óvodapedagógusok által kitöltött kérdőíveket is. A kettőt összevetve tudjuk megmutatni, eszközrendszerükben megfelelnek e a kérdezett óvodák a saját céljaiknak. Tettük ezt főként azért, mert a korábbi idézett vizsgálatok során a pedagógusok panaszkodtak eszköztelenségükről. Írország esetében a korábban már említett Sokszínűség, egyenlőség és inklúzió charter és koragyermekkorai nevelési útmutató¹¹ ajánlásait vetjük össze a rendelkezésükre álló eszközökkel, valamint megismertetjük az Aistear (Országos Alapprogram) sokszínűsége és egyenlőségre nevelő törekvéseit.

2.1. A vizsgálat előzménye

Multikulturális és interkulturális ismereteink bővítése érdekében végzett szakirodalmi feltáró munkánk során talákoztunk Guda-Gayle Evans amerikai kutató 2004-ben publikált taanulmányával. A „Nem lehet elég korán kezdeni: floridai óvodapedagógusok nyitottsága a multikulturális oktatás felé” (It is never too soon: A study of kindergarten teachers's implementation of multicultural education in Florida's classrooms) vizsgálatban elsősorban azért ezt az államot választotta helyszínül, mert a 2000. évi népszámlálás szerint Florida volt a leggyorsabban gyarapodó állam a 1990-es években és nagyobb mértékű etnikai megosztottság is jellemezte. Tehát a floridai sokszínűség volt az alapja a kutatásnak, és a floridai óvodapedagógusok óráinak multikulturális tartalmát vizsgálta. Arra tett kísérletet, hogy kiderítse, a tanárok hogyan készítik fel a tanulókat, hogy tájékozottak legyenek, és végső soron jól érezzék magukat, amikor olyan emberrel lépnek kapcsolatba, aki nem úgy néz ki, nem úgy öltözik, vagy nem úgy beszél, mint ők. 1000 szisztematikusan kiválasztott floridai óvodapedagógust keresett meg, hogy megismerje a multikulturális tartalmak előfordulásának gyakoriságát az óvodai környezetben, végül 477 pedagógus munkáját elmezte. Az általa összeállított kérdéssort használtuk fel mi is, hogy megismerjük a vizsgált óvodáink és a pre-schoolok eszköztárát.

2.2. A kérdőív bemutatása

A kérdőív segítségével a megkérdezett óvodák gyakorlatába nyerünk betekintést. 32 kérdést tartalmaz, hét bevezető kérdés az óvodák alapadataira kérdez rá (e-mail cím, melyik településen

¹¹ <http://aim.gov.ie/wp-content/uploads/2016/06/Diversity-Equality-and-Inclusion-Charter-and-Guidelines-for-Early-Childhood-Care-Education.pdf>

működik az intézmény, melyik országban működik az intézmény, az intézmény neve, állami vagy magánintézmény, milyen nyelven folyik nevelés, hány óvodai csoport működik az intézményben). A tartalmi kérdések két jól elkülönülő csoportra oszthatók. Az 1-4. kérdés az óvoda összes gyermekére vonatkozik, míg az 5-29. kérdés esetében egy tetszőlegesen választott csoportra vonatkozva kellett a választ megadni. A 30-32. kérdés a kitöltő saját nevelési módszereit és a kérdőívvel kapcsolatos érzéseit vizsgálja.

2.3. A vizsgálati minta bemutatása

Az elsőként megkeresett 20 magyarországi és határon túli magyar intézmény közül mindössze 7 vállalta a kérdőív kitöltését, de ezek közül sem kaptunk elegendő információt minden óvodáról.

A kiválasztásánál szempontként vettük figyelembe, hogy az óvodák között legyen kisebbségi (nemzeti/etnikai); két tanítási nyelvű; határon túli magyar; speciális igényű gyerekek befogadására alkalmas; felekezeti; községben működő; városban működő; fővárosi; külföldi gyerekeket nevelő óvoda. Alapos mérlegelés után eldöntöttük, hogy jelen esetben nem egy reprezentatív empirikus vizsgálatot fogunk végezni, így kiválasztottunk 3 intézményt, ahol személyes kapcsolataink lehetővé tették, hogy igény esetén további kiegészítő információkat kaphassunk. A magyarországi óvodák, melyeket bemutatunk:

- Kaposvári Egyetem Gyakorló Óvoda, Kaposvár
- Kutasi Micimackó Napköziotthonos Óvoda
- Fáy András Lakótelepi Óvoda, Pápa

Határon túli magyar óvoda:

- Hófehérke Óvoda, Zenta, Vajdaság, Szerbia

Írországban szintén 20 intézményt kerestünk meg a fővárosban és vidéken, de mindösszesen három vállalta, hogy részt vesz vizsgálatunkban. Mind a három bír olyan jellemzőkkel, amelyek egyedivé teszik működésüket. Sajnálatos módon hiába próbáltunk olyan pre-schoolt keresni, ahol több traveller gyerek is részesül nevelésben, választ sem kaptunk megkeresésünkre, sem az intézménytől, sem az országos egyesülettől (Pavee Point), sem Marie Cuddihy-től, akinek tanumányát korábban ismertettük. Azonban a bemutatott kisvárosi, elővárosi és anyanyelvi ír területen működő pre-schoolok érdekes tanulságokkal bírhatnak:

- 1 Gate Childcare, Little Island, Cork megye
- 2 Lios na Sióg Naíonra, An tSean Phobail (Old Parish), Gaeltacht na nDéise, Waterford megye
- 3 Tír na nÓg Pre-school, Youghal, Cork megye

2.4. Az adatok feldolgozásának módszere

Elsődleges és másodlagos kutatást egyaránt végeztünk. Az óvodák pedagógiai programjait és a nevelési útmutatókat kvalitatív módszerrel vizsgáljuk, dokumentumelemzés segítségével elsősorban azokat az óvodai és pre-school feladatokat, jellegzetességeket, irányelveket kívánjuk megismerni és megismertetni, amelyek elősegíthetik a sokszínűség és esélyegyenlőség megvalósulását és tágíthatják a gyerekek világlátását. Majd a kérdőívünkre kapott válaszokat vetjük össze a bemutatott dokumentumokkal, hogy az elmélet gyakorlati megvalósulását megismerhessük.

2.5. A vizsgálat eredménye

Elmondhatjuk, hogy a kérdőívet kitöltő óvodákban a gyermekek nevelése az óvodai nevelési program szerint történik. Az óvodapedagógusok többsége kihasználja a kulturális sokszínűségből adódó nevelési lehetőségeket. Jónak mondható az óvodák ellátottsága eszközökkel (bár ez nyilván a fenntartó anyagi lehetőségeinek függvényében alakul). Feltétlenül kiemelő, hogy bár majdnem minden csoportban van valamilyen akadályoztatással élő kisgyermek, mégis a fogyatékosok megjelenése, megjelenítése a mindennapi életben szinte teljesen hiányzik. Rendkívül szomorú ez, hiszen a gyerekek jó eséllyel találkoznak a mindennapjaikban fogyatékkal élőkkel és minél idősebbek, annál zárkózottabbak irányukban, mivel egyszerűen nem tudják hogyan viseljenek feléjük – sajnálattal, segítőkészséggel, közömbösséggel, vagy hétköznapi módon.

Tennivaló mindenhol van, gyakorlati útmutatás hasznos lehet. Számunkra meggyőző erővel hatott az ír továbbképzési példa, ahol a tanítók tényleges, minden napok során hasznosítható ötleteket, módszereket ismertek meg az inkluzív nevelésben. Mindenképpen hasznos lenne egy diverzitásra alapuló gyakorlati szeminárium bevezetése pedagógusképző-intézményekbe, a pályán lévő pedagógusoknak pedig továbbképzés lehetősége. A jelenleg meglévő felsőoktatási kurzusok – a magyar pedagógusképzés hagyományait követve –, erősen elméleti tudást adnak. Az eszköztelenségre panaszoló pedagógusok kezébe használható tudást kell adni, gyakorlatokat megismertetni. Az írországi példák jól mutatják, hogy itt is intézményenként változó mértékben tesznek a befogadó közösség kiépítésért és nem feltétlenül onnét kapjuk a legjobb tanácsokat és mintát, ahol a legjobb anyagi feltételek mellett tudnak működni. Az ötletesség, a nyitottság nem feltétlenül pénzkérdés, hanem akarat.

III. Összefoglalás

Kutatásaink azt a célt szolgálták, hogy mind a jelen, mind a jövő pedagógusainak gyakorlatát, véleményét megismerhessük. Hipotéziseink igazolására ezért végeztünk két vizsgálatot is. Eredményeik alapján a következő megállapításokat tehetjük.

H1: Az óvodapedagógus hallgatók előzetes ismereteik alapján pozitívan viszonyulnak a különböző kultúrákhoz, ezért befogadó attitűddel rendelkeznek a többség – kisebbség viszonya tekintetében.

Feltételezésünk csak részben igazolódott. A hallgatók tudatában vannak környezetük kulturális sokszínűségével és nagyobb részt támogatják a kisebbség kulturális értékeinek megismerését, tiszteletben tartását, ugyanakkor a kisebbségi kultúrához tartozóval történő találkozáskor egyáltalán nem lesz alkalmazkodó a viselkedésük, tehát fenntartják többségi társadalomhoz kapcsolódó uralkodói magatartásukat. Szükségesnek érezzük, hogy ezzel kapcsolatban további vizsgálatokat végezzünk és megbizonyosodjunk afelől, hogy a pedagógushallgatók egyformán viszonyulnak a többségi és a kisebbségi társadalomból érkezőkhöz egyaránt.

H2: A felsőoktatási intézményekben lehetősége van az óvodapedagógus hallgatóknak megismerkedni az interkulturális és multikulturális nevelés alapelveivel, ugyanakkor annak mibenlétéről, legfőbb céljairól csak felületes ismereteket szereznek.

Feltételezésünk csak részben igazolódott be. Számunkra sokkolóan kevesen, mindössze a hallgatók 52%-a, tehát alig több, mint fele állította, hogy tanulmányai során tanult már az interkulturalizmusról.

A hipotézis második fele, miszerint felületes ismereteik vannak, sajnos igaznak bizonyult. Eredményeink azt mutatták, hogy a pedagógusjelöltek nem készülnek tudatosan az interkulturális nevelésre, nem sajátítják el, hogy az interkulturális tanulás folyamatában tevékeny szerepet betöltő pedagógusnak feladata az interkulturális kompetencia modelljét alkotó attitűdök és tudatosság közvetítése, a skillek elsajátítása, valamint a kulturális ismeretek átadása (Byram–Gribkova–Starkey, 2002).

Továbbá az sem megnyugtató, hogy a megkérdezettek fele csak közepesen érdeklődik a téma iránt, pedig a közösségben neveléssel foglalkozóknak kiemelt céljuk kell, hogy legyen a neveltekben a másokkal szembeni tolerancia és a társadalommal szembeni kritikai attitűd kialakítása. Előtérbe kerül a felsőoktatási intézmények felelőssége, hiszen az ő feladatuk, hogy megismertessék a hallgatókkal az alapvető ismereteket és segítsenek leküzdeni előítéletességüket. Felmerül a kérdés, hogy vajon azok az oktatók, akik a tárgyak keretében a témáról oktatnak, milyen attitűdöt mutatnak?

H3: Az óvodai és pre-school nevelési programok és útmutatók figyelmet fordítanak a különbözőségekből fakadó igényeket kielégítő nevelésre, ezért az erre vonatkozó nevelési célok, feladatok, módszerek és eszközök biztosítottak ahhoz, hogy a gyermekek szocializációja az esélyegyenlőséget megvalósíthassa.

Feltevésünk beigazolódott a vizsgált óvodák tekintetében. Ugyan a kutatás nem reprezentatív, de különbözőségük arra adhat következtetést, hogy az óvodák igyekeznek az Óvodai Nevelési Alapprogramnak megfelelően összeállítani saját nevelési programjukat és ezért lényeges elemként biztosítják a gyermekek esélyegyenlőségét. Ugyanakkor üdvözítő lenne, ha nem csak a csoportban előforduló kisebbség kapcsán ismerkednének meg a neveltek a toleranciával, mások elfogadásával, de általánosan is bemutatásra kerülnének olyan különbözőségek, melyek a társadalmat érintik. Ezek elsősorban a „látható” különbözőségek, hiszen ahogy a gyermekek értelmi fejlődését bemutató részben is utaltunk rá, ebben a korban elsősorban külsőségek alapján ítélnék. Jó gyakorlati példákat tudtunk hozni Írországból is, de a tökéletes intézményt nem talatuk meg. Ugyanakkor számos olyan ötletet kaphatnak gyakorló pedagógusok, amelyek eddigi munkájukat kiegészíthetik.

Összességében elmondhatjuk, hogy törvényhozói szinten jelen van az esélyegyenlőség, a mások elfogadására nevelés, de mindez nem feltétlenül mutatkozik meg hétköznapiakban. Sürgős fejlesztés javasolt a pedagógusképző felsőoktatási intézményekben, mert a hallgatói vizsgálat eredményei aggodalomra adnak okot. A jövőben a hallgatók közt érdekes lehet a kutatást megismételni, esetleg más pedagógus szakokra is kiterjeszteni.

Második kutatásunk esetében egy széles körű, reprezentatív vizsgálat jó eséllyel adna megbízható, általános következtetésre alkalmas eredményeket.

IV. Javaslatok

A szakirodalmi háttér tanulmányozása és vizsgálataink eredményeinek elemzése után a következő javaslatokat fogalmazzuk meg az inklúzív nevelés elérésének érdekében:

1. Saját kutatásunk és korábbi kutatások (Sipos, 2016) egyöntetűen azt mutatják, hogy a mai magyar pedagógusképzésből hiányzik az interkulturális ismeretek kötelező oktatása. Feltétlenül megvalósítandónak tartjuk, hogy legalább két féléven keresztül kötelező tantárgyként interkulturális ismereteket tanuljanak a hallgatók. Kiemelendő, hogy míg Írországból csupán néhány évre tekinthetünk vissza a koragyermekkori nevelők képzésének tekintetében, itt már felismerték annak szükségességét, hogy alaptantárgyként bevezessék az *Egyenlőség és Sokszínűség* (Equality and Diversity) modult.

2. Az kötelező két félévi oktatás alatt a hallgatók az első félévben elsősorban elméleti ismereteket szereznének minden kulturálisan más csoporttól (beleértve SNI, HH, HHH, nemzetiségi, migráns stb.). A második félév során a magyarországi csoportokkal kell kiemelten foglalkozni, azonban ez már gyakorlat alapú oktatás lenne, ahol a hallgatók módszertani tanácsokat kapnak, amit jövőbeni munkájuk során hasznosítani tudnak.

3. Számos, az inklúzív nevelésben jó gyakorlatot megvalósító hazai óvoda van, amelyek bemutató órákon, megfigyelések biztosításán keresztül képesek lennének tudásukat és tapasztalatukat más intézményeknek is átadni. Ennek egyik, már működő formája az Education keresztül megvásárolható jó gyakorlatok köre, de ezt sokkal szélesebb körűvé kellene tenni.

4. Idegen nyelvi nevelésben nagyon jól működik a csoportos feladatmegoldásokon alapuló továbbképzések szervezése. Ezeken a pedagógusok a nyelvtanuló helyébe képzelve magukat szerepjáték segítségével hasznos gyakorlati ismereteket sajátíthatnak el. Ehhez hasonló szerepjáték feladatok közül kettőt mi is bemutattunk, melyek a pedagógusképzésben működnek, de hasznos lehetne ezt gyakorló óvodapedagógusok közt is meghonosítani.

5. Írországi vizsgálatunk során számos olyan ismeretterjesztő könyvvel találkoztunk, melyeknek a főszereplője fogyatékkal élő, autista vagy bármilyen más okból kifolyólag a többségi társadalomtól eltérő. Magyarországon is üdvöztető lenne egy listát biztosítani az óvodáknak azokról a könyvekről, amelyek segíthetnek megismertetni a másságot a gyerekekkel.

6. A helyi kisebbségekre fókuszálva olyan kerekasztal beszélgetéseket kellene évente több alkalommal rendezni városi/megyei szinten, ahol nemcsak a vezetők, hanem a nevelők is elmondhatnák problémáikat, nehézségeiket az inklúzív nevelés kapcsán és közösen gondolkodva, együttesen megoldást keresni. Több intézményt is érintve sokkal könnyebb az országos vezetők figyelmét is felhívni, ha segítségre van szükség.

7. Az írországi továbbképzési példát követendőnek tartjuk. Lehetőséget kell biztosítani szakirányú, jól szervezett, elsősorban gyakorlati alapú megközelítésű tanfolyamok szervezésére. Mivel az óvodák szerény költségvetése ezt bizonyára nem tudná lehetővé tenni minden nevelő számára, online, távoktatásos rendszerben, intézményi regisztrációval sok helyen elérhetővé válhatna.

8. Írországbán, elsősorban a bevándorlók nagy számának köszönhetően, a kisebbségi nevelés rájuk fókuszál, holott szinte nincsen olyan nevelési csoport, ahol ne lenne valamilyen fogyatékkal vagy

akadályoztatottsággal élő gyermek. Rájuk való tekintettel is sokkal több lehetőséget kell biztosítani a többségi társadalomban élő gyerekeknek, hogy megismerjék ezen társaikat és életüket. Jó ötleteket ajánl a központi Aistear program, mégsem láttuk ezek gyakorlati megvalósulását.

V. A tézisekben hivatkozott irodalom

Byram, M et. Al (2002): Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers. Council of Europe, Strasbourg

Forray R. Katalin (1997): Multikulturális társadalom – Interkulturális nevelés. Valóság, 12. sz. 86-98.

Gayle-Evans, Guda (2004): It is never too soon: A study of kindergarten teachers's implementation of multicultural education in Florida's classrooms. In Professional Educator, Volume 26. number 2. Spring 2004. p1-15.

Lakatosné Török Erika – Dorner Helga (2007): Pedagógusok interkulturális kompetenciája nemzetközi partnerségben. Új Pedagógiai Szemle. 10.sz. 42-50.

Sablić, Marija - Peko, Anđelka (2011): Eastern Croatian Youth's Perception of the Multicultural Reality. Képzés és Gyakorlat. 1-2. sz. 65-75.

Sipos Judit (2016): A kulturális sokszínűség megélésének és kezelésének körülményei a hazai és külföldi tanítóképzésben. Doktori (PhD) disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola.

Magyar Közlöny, 2011. évi 162. szám, 39680-39881. oldal

Magyar Közlöny, 2011. évi 162. szám, 39682. oldal

Magyar Közlöny, 2012. évi 171. szám, 28224-28231. oldal

Magyar Közlöny, 1996. évi 71. szám, 4511- 4516. oldal

Magyar Közlöny, 1993. évi 107. szám, 5689-5730. oldal

Magyar Közlöny, 2007. évi 87. szám, 6444-6454.

Magyar Közlöny, 1996. évi 61. szám, 3843-3901. oldal

Magyar Közlöny, 2009. évi 124. szám, 41894-41904. oldal

Magyar Közlöny, 2010. évi 164. szám, 22218. oldal

Magyar Közlöny, 2012. évi 171. szám, 28223-28232. oldal

<http://aim.gov.ie/wp-content/uploads/2016/06/Diversity-Equality-and-Inclusion-Charter-and-Guidelines-for-Early-Childhood-Care-Education.pdf> (utolsó letöltés 2018.06.26.)

VI. A doktori értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

Hajdics-Szücs Eszter Cecilia : The use of self-designed materials on English lessons – Language skills related tasks – KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE 10:(1-2) pp. 209-214. (2012)

Szücs Eszter Cecilia :The importance of early foreign language acquisition in multicultural education. In: Communication culture and interlinguistics in Europe . Konferencia helye, ideje: Marosvásárhely , Románia , 2011.05.27 -2011.05.28. Marosvásárhely: p. 28.

Szücs Eszter Cecilia :Kindergarten teacher BA students' intercultural and multicultural awareness In: Barkóczy László , Hajdicsné Varga Katalin (szerk.) Nevelés és társadalom: Hagyomány és megújulás . 299 p. Konferencia helye, ideje: Kaposvár , Magyarország , 2011.03.25 Kaposvár: Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, 2011. Paper 1. (Képzés és gyakorlat konferenciák; 5.) (ISBN:978-963-9821-37-8)

Szücs Eszter Cecilia: Recenzió Dr. Pintér Márta: Nyelv és politika Írország történetében, Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó 2008. MODERN NYELVOKTATÁS 16:(2-3) pp. 135-137. (2010)

Szücs Eszter Cecilia: Beszámoló a Korszerű Módszertani kihívások- Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar IV. tudományos Konferenciájáról. KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE 8:(2) pp. 135-138. (2010)

Szücs Eszter Cecilia :Interculturalism in Hungarian Kindergartens: Integration of Roma Children In: Peko Anđelka , Sablić Marija , Jindra Ranka (szerk.) Intercultural Education: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference .Konferencia helye, ideje: Osijek , Horvátország , 2010.09.30 -2010.09.01. Osijek: Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, 2010. pp. 225-234. (ISBN:978-953-6965-21-2)

Szücs Eszter Cecilia :A hazai óvodapedagógus-képzések kihívásai a 21. század többnyelvűségre vonatkozó igényeinek megfelelően. In: Hajdicsné Varga Katalin (szerk.) Célok és módszerek a tudásalapú társadalom nevelési intézményeiben . pp. 110-115. (ISBN:978-963-9541-11-5)

Szücs Eszter Cecilia :Didactical challenges in early foreign language teaching: presenting a FLT postgraduate programme at the University of Kaposvár.In: Káich Katalin , Bene Annamária (szerk.)Korszerű Módszertani Kihívások: Az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara IV. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának előadásai . 2010. pp. 1004-1012. (ISBN:978-86-87095-07-6)

Szücs Eszter Cecilia :Challenges of gipsy children in early childhood education. KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE 8:(3-4) pp. 237-245. (2010)

Szücs Eszter Cecilia :A hazai óvoda-pedagógusképzések kihívásai a 21. század többnyelvűségére vonatkozó igényeinek megfelelően. In: Hajdicsné Varga Katalin (szerk.) Célok és módszerek a tudásalapú társadalom nevelési intézményeiben : absztraktok: IV. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia . 2010. p. 25. (ISBN:978-963-9821-15-6)

Szücs Eszter Cecilia :Az élethossziglani nyelvtanulás az óvodában kezdődik. In: Karlovitz János Tibor (szerk.) Oktatás, nevelés, élethossziglani tanulás: Neveléstudományi Egyesület Konferenciája : Részletes program, tartalmi összefoglalók p. 85. (ISBN:978 963 88422 1 3)

Szűcs Eszter Cecilia :Didactical challenges in early foreign language teaching- presenting a FLT postgraduate program at the University of Kaposvár. In: Bene Annamária (szerk.) "Modern Methodological Aspects" IV. International Scientific Conference: final program and abstracts . 2010. p. 71. (ISBN:978-86-87095-08-3)

Szűcs Eszter Cecilia :Az Európa Tanács idegen nyelvi pedagógus továbbképzésére vonatkozó nyelvpolitikai ajánlásai. In: Bene Annamária (szerk.) Az esélyegyenlőtlenség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban . 2009. pp. 239-247. (ISBN:978-86-323-0753-7)